

Fonts per a l'estudi de la història del llibre i de les biblioteques a la Biblioteca de Catalunya

Anna GUDAYOL

INTRODUCCIÓ

Una de les dificultats amb què es troben els estudiosos que volen dedicar-se a la recerca en el camp de la història del llibre és que molts dels actors d'aquest món —editors, impressors, llibreters, col·leccionistes— són persones o institucions privades, raó per la qual, en molts casos, els seus papers —que podrien explicar la seva activitat o la formació de les seves col·leccions— desapareixen o són destruïts amb gran facilitat. És per això que sovint els que es dediquen als estudis sobre aquest món han de recórrer bé a la documentació oficial —normalment més ben conservada— bé a la pròpia producció de l'empresa —els mateixos llibres, catàlegs, inventaris, publicitat— per tal de poder dur a terme les seves recerques.

1 FONTS SOBRE HISTÒRIA DEL LLIBRE A LA BIBLIOTECA DE CATALUNYA

Una de les institucions que des de fa molt de temps ha intentat facilitar la tasca dels investigadors del món del llibre ha estat la Biblioteca Bergnes de las Casas.¹ Nascuda el 1918 com a biblioteca de la Cambra Oficial del Llibre de Barcelona, en acabar la Guerra Civil seguí el destí de la institució, integrada —des del 1941, a l'igual que la resta de cambres del llibre de l'Estat— en l'Instituto Nacional del Libro Español (INLE). Tot i que centralitzat a Ma-

1. Agraïxo vivament a Rosa Segura —fins fa molt poc, membre de la Secció de Manuscrits—, que treballà des de mitjans dels anys cinquanta a la que en aquell moment era la biblioteca de la delegació de l'INLE a Barcelona, tota la informació que m'ha facilitat sobre els fons i les col·leccions de la biblioteca Bergnes. En la actualitat està treballant en la redacció d'una història de la Biblioteca Bergnes de las Casas.

Anna Gudayol. Biblioteca de Catalunya. <agudayol@bnc.es>

Article rebut el 23 de febrer de 2006.

drid, la *Delegación* de Barcelona continua gaudint d'una important autonomia; les relacions estretes i amicals dels qui treballaven a la biblioteca amb els diferents actors del món del llibre i el seu profund interès feren que es pogués recollir en les seves prestatgeries no només una completíssima col·lecció bibliogràfica relativa a totes les facetes del llibre, sinó també uns reculls de catàlegs i publicitat i d'un seguit de documentació mal anomenada menor, d'extraordinària utilitat per als estudiosos.

Poc després de la reinstauració de la Generalitat, la biblioteca de l'INLE fou adscrita al Departament de Cultura de la Generalitat, com a biblioteca especialitzada amb el nom de Biblioteca Bergnes de las Casas. A mitjan els noranta, la Biblioteca Bergnes fou adscrita a la Biblioteca de Catalunya, on s'instal·là físicament el 1998. Poc després, la gestió i tractament de les seves riques col·leccions foren encomanats a diferents departaments, segons la seva tipologia. La documentació manuscrita i mecanoscrita que havia estat recollida per la Biblioteca Bergnes —relativament poca en volum, però d'importància singular per la seva raresa— va ser ordenada i inventariada, i pot ser consultada pels investigadors a la Sala de la Reserva de la Biblioteca de Catalunya.²

La documentació procedent de la Biblioteca Bergnes de las Casas no és, emperò, l'única que podem trobar sobre aquest tema. Tradicionalment, la Secció de Manuscrits ha ingressat per diverses vies documents solts —majoritàriament inventaris i catàlegs de biblioteques—, sovint poc coneguts del públic investigador. D'altres documents susceptibles des ser útils per a la recerca sobre els llibres es troben sovint en els fons personals dels erudits conservats a la biblioteca —sovint bibliòfils que desenvoluparen una tasca important com a editors. D'altra banda, l'adquisició a finals de 2000 de la col·lecció d'autògrafs reunida per Ramon Borràs,³ comportà —de manera inesperada— l'ingrés a la Biblioteca d'un nombre important de documents

2. La major part dels inventaris de la documentació manuscrita procedents de la Biblioteca Bergnes han estat elaborats per Rosa Segura. En aquest moment, aquests inventaris i descripcions es troben en procés d'adaptació, a fi de poder-los incorporar a la pàgina web de la Biblioteca.

3. Ramon Borràs (Barcelona, †2004), col·leccionista impenitent, aplegà, en el seu pis del barri de Sants, fins a cinquanta col·leccions diferents de les tipologies i temàtiques més diverses (autògrafs literaris, gravats, estampes, però també medalles, didals, plaques metàl·liques, soldats de plom, etc.). Entre les més destacades es trobava una col·lecció d'autògrafs que oferí a la Biblioteca de Catalunya, i que havia reunit gràcies a l'adquisició de papers de diferents personalitats que adquirí per diversos mitjans. Per tal de formar la col·lecció separava de la documentació els diferents documents que duïen una signatura autògrafa, els identificava, protegia cadascun amb una carpeta en què anotava el nom de la persona que signava i els ordenava en una sèrie única. Així, arribà a constituir una col·lecció que, en el moment de la compra, s'estimà que era formada per més de 18.000 documents.

de dues editorials ben diferents: les Edicions de la Rosa Vera i l'editorial Montaner i Simon.⁴ No es tractava —ni en un cas, ni en un altre— de fons complets i homogenis, i la documentació que s'hi relaciona no ha estat particularment fàcil de recuperar, ja que la majoria dels documents varen ser separats i ordenats per la persona que signava —seguint la lògica d'una col·lecció d'autògrafs. Tot i així, el material acumulat és prou interessant —sobretot si tenim en compte la migradesa de les fonts conservades en general. El mateix any —arran de l'absorció de l'editorial La Magrana pel grup editor RBA—, ingressava a la Biblioteca per voluntat del que n'havia estat el director —Carles-Jordi Guardiola—, el fons de l'editorial. Tot plegat conforma un conjunt de materials que voldríem fer conèixer breument mitjançant les notes que segueixen a continuació.

El present treball es proposa descriure succintament els fons i documents que es conserven a la Biblioteca de Catalunya; tot i així, s'ha considerat útil afegir a la fi una breu nota relativa als fons conservats a l'Arxiu Nacional de Catalunya, que en els darrers anys ha adquirit documentació que pot ser de gran utilitat per a l'estudi de la història del llibre.

2 DESCRIPCIÓ DELS FONDS

Hem inclòs, en la tria de material, la documentació relativa al món de les empreses del llibre i dels col·leccionistes; això ha implicat que deixéssim de banda la documentació que es pot trobar a la Biblioteca sobre personal que hi ha treballat i que ha tingut igualment un paper rellevant en la història del llibre i de les biblioteques a Catalunya —com ara Jaume Massó i Torrents, Jordi Rubió o Pere Bohigas, que mereixerien un altre treball que els fos dedicat específicament. La informació sobre fons i documents s'ha classificat en els següents grans grups: fons d'empreses editorials, fons de llibreries, fons d'entitats i associacions relacionades amb el món del llibre, fons de col·leccionistes i altre material d'interès per a la història del llibre. Per cada fons s'ha intentat fer una petita fitxa descriptiva, incloent —a més del nom de la persona o institució de què es conserva documentació— el volum —nombre de caps o de volums, metres lineals, nombre de documents (en els casos en

4. Segons explicava Ramon Borràs, poc abans que comencessin els treballs per adaptar l'edifici de Montaner y Simon a les exigències necessàries per a la instal·lació de la Fundació Tàpies, un amic el va avisar que estaven buidant els papers que havien quedat a l'edifici amb camions. El senyor Borràs em deia que hi havia anat corrent i que va salvar-ne el que bonament va poder-se emportar —que fou molt poc i que es troba contingut en les set o vuit capsos actuals.

què està tot inventariat)—⁵ les dates extremes, dades sobre l'entitat o la persona, abast i tipologia de la documentació conservada, procedència, instruments de descripció existents, documents o fons conservats a la Biblioteca o a d'altres institucions que poden complementar la documentació conservada,⁶ i alguna —poca— bibliografia relacionada, que no pretén en cap cas ser exhaustiva.⁷

2.1 Fons d'empreses editorials

2.1.1 Montaner i Simon

Dates de producció: 1877–1950.

Volum: 5 capsos i més de 500 documents solts.

Història de l'empresa: Editorial fundada a Barcelona el 1861 per Ramon Montaner Vila i Francesc Simon i Font, que es dedicà essencialment a la publicació d'obres monumentals, com el *Quixot* amb il·lustracions de Gustave Doré, la *Divina Comèdia*, la *Bíblia*, etc., que alternava amb la publicació d'obres científiques i historiogràfiques i literatura del moment en castellà. El 1952, l'empresa fou adquirida per l'editor llatinoamericà José María González Porto, i el 1981, a causa de dificultats econòmiques, cessà les seves activitats editorials. La seva seu —al carrer Aragó— fou edificada per Domènech i Montaner, cosí del propietari.

Abast i contingut: Documentació relativa a l'edició (cartes, contractes, rebuts, originals, etc.) i al control de l'empresa (llibres d'actes, inventaris).

Sistema d'organització: La documentació salvada pel Sr. Borràs del buidat de la seu de l'editorial rebé dos tractaments diferents: una part significativa dels

5. Molta de la documentació es troba descrita molt succintament o està encara en procés d'ordenació; per aquesta raó, és sovint difícil donar xifres sobre el nombre de documents. Cal tenir en compte que una capsa de les mateixes dimensions pot contenir entre dos o tres documents —si es tracta, per exemple, d'inventaris o resums de comptabilitat— o més de 500 —si es tracta de correspondència o comprovants comptables. Quan el fons està registrat, es dona també el número de manuscrit (p.ex., ms. 1908), que serveix alhora com a número de registre i com a signatura topogràfica. Es preveu que, en un termini relativament curt, les descripcions succintes puguin ser accessibles a través del catàleg de la Biblioteca i de la seva pàgina web.

6. Com acostuma a passar amb la documentació de persones i empreses, la documentació que es conserva és sovint molt incompleta i, en alguns casos, ha estat disgregada i es troba en mans de diferents institucions o persones.

7. La majoria dels documents no són coneguts pels investigadors, raó per la qual la bibliografia basada directament en la documentació que presentem és gairebé inexistent; tanmateix, hi ha alguns treballs sobre alguns dels fons que han estat realitzats a partir d'altres fons.

documents signats es va separar i es va ordenar alfabèticament dins de la col·lecció d'autògrafs; la resta està organitzada per criteris tipològics.

Procedència: Compra de la col·lecció d'autògrafs Ramon Borràs.

Instruments de descripció: Els documents separats es troben descrits en l'inventari de la Col·lecció d'autògrafs, i la resta estan descrits en un inventari sumari.

2.1.2 *Espasa*

Dates de producció: 1879-1974.

Volum: 2 capsos, 73 documents.

Història de l'empresa: Fundada el 1860 per Josep Espasa i Anguera i el seu germà Pau, amb el nom d'Espasa Hermanos, i continuada a partir de 1877 pels fills de Pau —Josep, Joan i Lluís—, l'editorial Espasa és una empresa familiar de gran solidesa. El 1905, comença el projecte que li ha donat més fama, l'*Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana*, coneguda popularment amb el nom d'Enciclopedia Espasa. L'any 1925, es fusionà amb l'editorial madrilenya Calpe.

Abast i contingut: Inclou originals i còpies notariales (contractes entre els germans, documentació patrimonial, etc.) relatius al fundador de l'editorial Espasa i als seus descendents.

Sistema d'organització: Els documents estan ordenats cronològicament.

Procedència: Comprats per la Biblioteca Bergnes de las Casas.

Instruments de descripció: Inventari lliurat en el moment de l'adquisició.

Bibliografia: Philippe Castellano, *Enciclopedia Espasa: historia de una aventura editorial* (Madrid: Espasa-Calpe, 2000).

2.1.3 *La Renaixensa*

Dates de producció: ca. 1871-1932.

Volum: 1-2 metres lineals, 10 capsos.

Biografia: Pere Aldavert i Martorell, periodista i polític de marcada inclinació catalanista (Barcelona, 1850-1932), va participar en la creació del moviment La Jove Catalunya (1870) i fou un dels col·laboradors de la Lliga de Catalunya i de la Unió Catalanista. Gran amic i col·laborador d'Àngel Guimerà, inicià amb ell, el 1871, la publicació del diari *La Renaixensa* (1871-1938), que dona lloc a l'editorial i a la impremta del mateix nom.

Abast i contingut: El fons inclou documentació personal i administrativa relativa a Aldavert, alguna documentació sobre l'editorial, originals d'articles,

retalls de premsa sobre Aldavert i nombrosa correspondència (professional i familiar).

Sistema d'organització: La documentació està organitzada en diferents apartats segons un criteri tipològic.

Procedència: Donatiu de Mercè Nubiola, vídua d'A.M. Jansana —marmessor de Pere Aldavert—, mitjançant Ramon Molins.

Instruments de descripció: Inventari de Ramon Molins.

Fons complementari: Fons Pere Aldavert a l'Arxiu Nacional de Catalunya (1 metre lineal, 6 capsos); fons d'Angel Guimerà a la BC.

Bibliografia: Sobre l'activitat de Pere Aldavert com a editor: Carola Duran, *La Renaixensa: primera empresa editorial catalana* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001), (Biblioteca Abat Oliva; 232).

2.1.4 Edicions de la Rosa Vera

Dates de producció: 1945–1975.

Volum: 1 capsa i més de 500 documents solts.

Història de l'empresa: El gravador Jaume Pla, que animà diversos dibuixants a introduir-se en el món del gravat. El 1945, havent trobat un editor en la persona de Víctor M. Imbert —mecenes igualment dels Salons d'octubre—, Pla fundà Les Edicions de la Rosa Vera, especialitzades en el llibre de bibliòfil. La col·lecció s'interrompé l'any 1985.

Abast i contingut: La documentació conservada inclou correspondència, comprovants comptables de les diferents empreses que intervingueren en la impressió del volums (paper, planxes, etc.), alguns originals i documents diversos relatius a les diferents activitats de l'editorial des dels inicis de l'editorial fins a deu anys abans del seu tancament definitiu.

Sistema d'organització: una part dels documents signats es van separar i estan ordenats cronològicament dins de la col·lecció d'autògrafs; la resta està organitzada per criteris tipològics.

Procedència: Compra de la col·lecció d'autògrafs Ramon Borràs per la Biblioteca de Catalunya.

Instruments de descripció: Els documents separats es troben descrits en l'inventari de la col·lecció d'autògrafs i la resta estan descrits en un inventari sumari.

Bibliografia: M. Mercè Aleix Casanovas, *Rosa Vera: una aportació a la història del gravat modern* (Barcelona, 1990). Tesi doctoral.

2.1.5 Seix Barral

Dates de producció: 1960-1968.

Volum: 4 carpetes i retalls de premsa solts.

Història de l'empresa: Fundada el 1911, Seix es una de les editorials barceloneses tradicionals. A finals dels anys 50, hi ingressà, com a col·laborador, Carlos Barral —membre de la família propietària de l'empresa— que obrí la política de col·leccions a la narrativa contemporània. Separat de l'empresa per raons personals, Barral continuà més tard les seva trajectòria editorial.

Abast i contingut: Fotocòpies d'una part de les cartes escrites per Carlos Barral com a director de les col·leccions Biblioteca Formentor, Biblioteca breve i Nueva narrativa hispànica —de l'editorial Seix-Barral— incloses dins del fons de Carlos Barral.

Sistema d'organització: Les cartes estan ordenades per corresponçal i, dins de cada corresponçal, cronològicament. Els retalls de premsa es troben en reculls vagament ordenats temàticament.

Procedència: Dipòsit del fons de Carlos Barral —propietat de l'Ajuntament de Calafell— a la Biblioteca de Catalunya. Una part de la documentació s'exposa a la casa de Carlos Barral a Calafell.

Instruments de descripció: Inventari sumari de la documentació lliurada.

2.1.6 La Magrana

Dates de producció: 1976-2000.

Volum: 50 metres lineals, ca. 500 capsos.

Història de l'empresa: La Magrana fou fundada a Barcelona a finals de 1975 per un grup de joves intel·lectuals i escriptors implicats en l'escena política: Francesc Vidal, Jaume Fuster, Jordi Moners i Carles Jordi Guardiola. Les primeres publicacions foren llibres sobre política de tendència marcadament nacionalista i d'esquerres, però ben aviat s'obrí cap a altres camps, amb l'aparició de noves col·leccions de novel·la negra, literatura infantil, narrativa estrangera, etc. L'editorial fou absorbida el 2000 pel grup RBA.

Abast i contingut: Correspondència, documentació administrativa i expedients per a cadascuna de les publicacions de l'editorial, que inclouen material divers: galerades, originals —en cas de traduccions—, documentació gràfica, correspondència editorial, etc.

Sistema d'organització: La documentació està ordenada per criteris tipològics i, dins de cada apartat, cronològicament.

Procedència: Dipòsit del fundador de l'editorial —Carles-Jordi Guardiola—, poc després de l'absorció de la Magrana pel grup editor RBA l'any 2000.
Instruments de descripció: Inventari dels expedients de producció editorial.
Bibliografia: Hi ha nombroses entrevistes i articles de Carles-Jordi Guardiola que permeten seguir la història editorial.⁸

2.2 Fons de llibreries

2.2.1 Llibreria Babra

Dates de producció: 1916-1936.

Volum: 3 volums.

Història de l'empresa: Llibreter antiquari i editor, Salvador Babra (Manresa, 1874-Barcelona, 1930) fou un dels homes més influents dins del món del llibre a Barcelona durant el primer terç del segle XX. Un gran nombre dels documents valuosos adquirits per la Biblioteca de Catalunya i per nombrosos bibliòfils de l'època havien passat per la seva botiga, instal·lada al carrer de Méndez Núñez, i després al carrer Canuda, al bell mig de Barcelona. A la seva mort, els fons foren adquirits per quatre bibliòfils de la ciutat, i es feu càrrec de la botiga P. Monge. Part dels seus fons foren recuperats per Josep Porter, un altre dels noms imprescindibles de la llibreria d'antiquària del segle XX.

Abast i contingut: La documentació es compon d'un llibre de clients, un llibre de comptabilitat i un llibre de caixa, que comprenen diferents períodes.

Sistema d'organització: els volums estan ordenats alfabèticament pel nom dels clients i proveïdors.

Procedència: Donatiu de Maria Porter a la Biblioteca de Catalunya.

Instruments de descripció: Inventari sumari dels documents.

Bibliografia: Antoni Palau i Dulcet en fa un gran nombre de referències dins les seves memòries *Memorias de un librero catalán: 1867-1935* (Barcelona: Librería Catalonia, 1935).

8. La base de dades *Traces* —gestionada per la Universitat Autònoma de Barcelona— n'esmenta vint-i-set articles, en bona part entrevistes a la premsa diària.

2.2.2 Llibreria Porter

Dates de producció: 1929-1973.

Volum: 3 capsos (ms. 4395).

Biografia: El bibliòfil Josep Porter i Rovira (Montblanc, Conca de Barberà 1901 - Barcelona 1999), començà l'activitat de llibreter antiquari a Sants el 1925, any en què publicà el primer dels seus catàlegs de llibres, que internacionalitzaren la seva llibreria. Inicià, igualment, una activitat com a editor de catàlegs bibliogràfics dedicats a la bibliofília —els butlletins *El bibliòfil català* (15 números, a partir de 1927) i *El bibliòfilo español y americano* (16 números, a partir de 1934)—, que continuà amb l'edició de la revista de bibliofília *Papyrus*, el 1936, estroncada per l'esclat de la Guerra Civil. El 1930, creà l'Institut Porter de Bibliografia Hispànica, annex a la llibreria. Després de la Guerra, continuà la seva activitat com a llibreter i com a editor; entre els seus clients —a més de les grans biblioteques del moment— es comptaren pràcticament tots els grans amadors de llibres catalans i espanyols. La llibreria, al portal de l'Àngel, tancà les seves portes el 1981.

Abast i contingut: La mostra conservada, que és només una petítíssima part del que havia de ser la correspondència comercial de la llibreria, inclou les cartes intercanviades amb Gala Dalí, Pau Font de Rubinat, Gregorio Marañón, Jesús Pabón, Eduard Toda i Güell, i el seu fill; es conserven les cartes rebudes i la còpia de les cartes enviades, i les còpies de la correspondència tramesa per Porter.

Sistema d'organització: A l'interior de cada dossier de client, la correspondència està ordenada cronològicament.

Procedència: Adquisició de part dels fons de la llibreria Porter per la Direcció General de Patrimoni de la Generalitat.

Instruments de descripció: Inventari.

Fons complementari: Fons de la Llibreria Porter a l'Arxiu Nacional de Catalunya —inclou documentació diversa recollida per Porter al llarg dels anys.⁹

Bibliografia: Com en el cas de la llibreria Babra, Antoni Palau i Dulcet en fa un gran nombre de referències dins les seves memòries: *Memorias de un librero catalán, 1867-1935* (Barcelona: Librería Catalonia, 1935); i Albert Manent, «Perfil d'un polifacètic home de cultura: Josep Porter i Rovira», *Revista de Catalunya*, 169 (gener 2002), p. 125-133. Josep Porter preparava unes memòries, que no va arribar a publicar.

9. Una petita part de la correspondència de Josep Porter —que hauria d'haver servit per a la redacció d'unes memòries projectades pel llibreter— es troba al mas de la seva família.

2.3 Fons d'entitats i associacions relacionades amb el món del llibre

2.3.1 Confraria de LlibreTERS de Barcelona

Dates de producció: 1595-1789.

Volum: 6 volums.

Història de l'entitat: Sembla establert que la confraria de llibreTERS de Barcelona fou fundada —sota l'advocació de Sant Jeroni— el 1553, any en què s'establí un conveni amb la priora del Monestir de Sant Jeroni, pel qual la confraria del gremi es podia instal·lar en l'esmentat cenobi, on se celebraren anualment —a partir d'aquell moment—, les festes gremials. La confraria fou succeïda pel Col·legi de LlibreTERS i Impressors de Barcelona.

Abast i contingut: La documentació conservada inclou les ordinacions (ms. 1903), un llibre d'actes, llibres que recullen els ingressos de la confraria —censals, rebuts, etc.— i altra documentació diversa.

Sistema d'organització: En cada volum, els documents estan ordenats —a grans trets— cronològicament.

Procedència: Les ordinacions formen part del llegat d'Isidre Bonsoms a la Biblioteca de Catalunya; la resta de volum foren cedits en dipòsit per la Llibreria del Sol i de la Lluna a la Biblioteca Bergnes de las Casas.

Instruments de descripció: Inventari sumari a cura de Rosa Segura.

Fons complementari: Llibre de rebuts de la Confraria de LlibreTERS (1635-1662) —a l'ANC—, documentació sobre els gremis i confraries —a l'Arxiu Històric Municipal de Barcelona.

Bibliografia: Ignasi Baigés i Jardí, «Els exàmens d'accés a la Confraria dels LlibreTERS de Barcelona (1533-1583)», *Estudis castellonencs*, 6 (1994-1995) [*Miscel·lània Trenchs*], p. 151-164. R. Planas Albets, «Un llibre d'arxiu de la confraria dels llibreTERS de Barcelona: 1635-1662», *Arxiu de textos catalans antics*, 21 (2002), p. 675-679.

2.3.2 Societat de Bibliòfils

Dates de producció: 1906-1917.

Volum: 2 capsos.

Història de l'entitat: Fundada el 1903 per figures de la bibliofília catalana, com Isidre Bonsoms, Ramon Miquel i Planas, Alexandre de Riquer, Pau Font de Rubinat, Jaume Massó i Torrents, Lambert Mata, Ernest Moliné i Brasés, Rafael Patxot o Àngel Aguiló, el seu objectiu principal era publicar

obres catalanes rares o inèdites amb criteris de qualitat tipogràfica. La Societat encarregà a Eudald Canibell un tipus gòtic especial per a l'edició de les seves obres: el *gòtic incunable Canibell* —de gran elegància. Fou presidida per Pau Font de Rubinat i en fou secretari Ernest Molinés i Brasés.

Abast i contingut: Els documents conservats —molt incomplets—, inclouen actes, llistats de subscriptors, alguna documentació comptable i originals d'algunes de les obres publicades per la Societat.

Sistema d'organització: La documentació està ordenada per criteris tipològics.

Procedència: Fons històric de la Biblioteca de Catalunya; molt probablement, formava part del fons d'Ignasi de Janer —que conserva material similar relatiu a l'edició del *Cançoner dels comtes d'Urgell*— o, potser, de qui en fou el secretari: Ernest Molinés i Brasés.

Instruments de descripció: Inventari sumari.

Fons complementari: Fons d'Ernest Molinés i Brasés; fons d'Ignasi de Janer.

Bibliografia: Pilar Vélez, «La societat catalana de bibliòfils i les seves edicions», en Pilar Vélez, *El llibre com a obra d'art a la Catalunya vuitcentista (1850-1910)* (Barcelona: BC, 1989), p. 131-143.

2.3.3 Institut Català de les Arts del Llibre

Dates de producció: 1898-1939.

Volum: 11 capsos, 11 llibres de registre i 5 talonaris.

Història de la institució: Entitat fundada a Barcelona el 1898 amb la intenció de facilitar les relacions entre els diferents actors del món del llibre —editors, impressors, llibreters i col·leccionistes— i de formar els professionals que hi intervenen, gràcies a l'escola iniciada el 1905. Entre els fundadors cal assenyalar Josep Lluís Pellicer, Joaquim Casas Carbó, Àlvar Verdaguer, Francesc Giró o Eudald Canibell; la seva actuació es veié interrompuda a la fi de la Guerra Civil. L'Institut intervingué en la creació de la Cambra Oficial del Llibre.

Abast i contingut: El fons recull correspondència, llibres d'actes de l'ICAL i de l'Escola Professional de les Arts Gràfiques, registres i resguards dels rebuts de socis, llibres de caixa, comptabilitat, fotografies, llibres de matrícules de l'Escola, memòries i material sobre les diverses activitats de l'Institut.

Sistema d'organització: La documentació està organitzada segons criteris tipològics.

Procedència: Ingressat a la Biblioteca Bergnes de las Casas.

Instruments de descripció: Inventari de la correspondència i inventari de la resta de documentació en procés.

Fons complementaris: Fons de la Societat de Bibliòfils; fons d'Ernest Moliné i Brasés.

Bibliografia: Enric Tormo i Freixes, *Les arts del llibre a Barcelona* (Barcelona: Gremi de Llibreters de Vell, 1981).

2.3.4 Cambra Oficial del Llibre

Dates de producció: 1923-1941.

Volum: 3 volums.

Història de la institució: Corporació instituïda a Barcelona pels principals llibreters i editors el 1918, per tal de promoure la defensa del llibre i dels interessos editorials. Fins al principi de la Guerra Civil, desenvolupà una intensa activitat, amb la creació de la Festa del Llibre i diverses publicacions. Acabada la Guerra Civil, fou incorporada a l'Institut Nacional del Libro Español —tot i que conservà una gran autonomia.

Abast i contingut: Llibres d'actes.

Sistema d'organització: Dins de cada volum, els documents estan ordenats cronològicament.

Procedència: Ingressat a la Biblioteca Bergnes de las Casas.

Instruments de descripció: Inventari sumari.

Fons complementari: Fons de la Delegació de l'INLE a Barcelona —a l'Arxiu Nacional de Catalunya—; fons de la Cambra Oficial del Llibre —a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

Bibliografia: M. Carme Latorre, «Cambra del Llibre de Catalunya», *Faristol*, 22 (1995), p. 29-30.

2.4 Documentació de bibliòfils

2.4.1 Marià Aguiló

Dates de producció: s. XIX.

Volum: 6,5 metres lineals, 54 capsos.

Biografia: Marià Aguiló (Palma de Mallorca, 1825-Barcelona, 1897), poeta, erudit, bibliògraf i bibliòfil, és un dels personatges claus de la Renaixença catalana. Poeta seguit i reconegut pels seus contemporanis, participà activament en els Jocs Florals, alhora que duia a terme una tasca de recollidor de poemes i cançons populars; els materials que aplegà es troben a la base de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, i es conserven a la Bi-

biblioteca de l'Abadia de Montserrat. Instal·lat a Barcelona des del 1844 —en què s'hi traslladà per començar els estudis universitaris— ingressà el 1849 al cos facultatiu d'arxivers i bibliotecaris de l'Estat, i desenvolupà la major part de la seva carrera administrativa a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, que arribà a dirigir el 1871. Paral·lelament, treballà en l'elaboració de la bibliografia catalana, que seria publicada pel seu fill amb el nom *Catálogo de las obras de lengua catalana impresas desde 1474 a 1860* (Madrid: Suc. de Rivadeneyra, 1917), per a la redacció de la qual es basà —en part— en la descripció d'algunes de les peces que formaven part de la fabulosa biblioteca que va arribar a bastir. El seu amor pels llibres el duqué a donar a conèixer —en edicions de bibliòfil— bon nombre de textos medievals.

Abast i contingut: El fons inclou documentació relativa als diferents membres de les famílies Aguiló, Miró i Forteza, amb una importància especial pel que fa a la documentació de Marià Aguiló. Per a la història del llibre, tenen una importància especial una part de la correspondència —a través de la qual es pot resseguir, en part, la formació de la seva col·lecció bibliogràfica i les diferents empreses de producció bibliogràfica— i els subapartats dedicats a la seva carrera administrativa i a la seva tasca com a editor.

Sistema d'organització: La documentació està organitzada en diferents apartats per cadascun dels principals personatges, i dins de cada apartat hi ha diferents subapartats per tipologies i temes.

Procedència: Llegat de Josep Maria de Casacuberta a la Biblioteca de Catalunya, on ingressà el 1985.

Instruments de descripció: Inventari de Margalida Tomàs.

Bibliografia: La bibliografia sobre Aguiló és particularment extensa: sobre el seu vessant com a col·leccionista i editor de llibres de bibliòfil, veg. els capítols que li dedica Pilar Vélez en *El llibre com a obra d'art a la Catalunya vuitcentista (1850-1910)* (Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1989), p. 76-87.

2.4.2 Eudald Canibell

Dates de producció: 1876-1926.

Volum: ca. 150 cartes.

Biografia: Eudald Canibell i Masbernat (Barcelona, 1858-1928), tractadista, tipògraf, dibuixant i bibliògraf, s'inicià com a il·luminador de naips, caixista i impressor tipògraf. Des del 1895 fins al 1922, es feu càrrec de la Biblioteca Arús. L'any 1891 inicià la publicació del butlletí de la foneria tipogràfica d'Antonio López —*El arte de la imprenta*—, el 1900 dirigí la

Revista gràfica i, de 1910 a 1922, l'*Anuario tipogràfic* de la casa Neufville. Fundà —juntament amb el dibuixant Josep Lluís Pellicer i l'impressor Josep Cunill— l'Institut Català de les Arts del Llibre i il·lustrà diverses edicions de bibliòfil.

Abast i contingut: Correspondència rebuda per Canibell en l'exercici de les seves ocupacions, especialment, en tant que director de la Biblioteca Arús.

Sistema d'organització: Ordenació alfabètica per corresponçal dins de la col·lecció d'autògrafs.

Procedència: Compra per part de la Biblioteca de Catalunya, el 1972, de la col·lecció d'autògrafs de la família Segura, de Vic, i ingrés d'algunes cartes dins de la Biblioteca Bergnes de las Casas per altres mitjans; algunes cartes ingressades per l'adquisició de la col·lecció Ramon Borràs i d'altres adquirides a la llibreria Delstre's.

Instruments de descripció: inventari parcial de la col·lecció d'autògrafs Segura, en procès.

Fons complementaris: Fons de la Societat de Bibliòfils; fons de l'Institut Català de les Arts del Llibre.

Bibliografia: E. Trenc Ballester, «Eudald Canivell i Masbernat», *Serra d'or*, 23 (262-263) (jul.-ag. 1981), p. 21-26.

2.4.3 Ignasi de Janer

Dates de producció: 1877-1935.

Volums: 10 lligalls (ms. 3883-3885, 3890, 4967-4972).

Biografia: Ignasi de Janer i Milà de la Roca (Barcelona, 1869-1919), advocat, descendent de l'industrial i comerciant Erasme de Janer, fou secretari de l'Ajuntament de Barcelona, plaça que ocupa a partir de 1908. Paral·lelament a la seva activitat professional, s'especialitzà en estudis de genealogia i heràldica, sobre els quals publicà diversos estudis. Membre de la Societat de Bibliòfils, reuní una importantíssima col·lecció de vora 400 edicions de la *Imitatio Christi*, obra atribuïda a Tomàs de Kempis, que gaudí d'una extraordinària difusió durant l'edat moderna. La col·lecció es conservava a la casa familiar, situada al carrer del Carme —coneguda, tradicionalment, amb el nom de Casa Erasme.

Abast i contingut: Inclou documentació sobre la formació de la col·lecció d'*Imitatio Christi* i de la seva biblioteca, i textos sobre la dita col·lecció, la història del llibre o la bibliofília.

Sistema d'organització: La documentació està ordenada, grosso modo, segons un criteri tipològic.

Procedència: Donació dels hereus d'Ignasi de Janer a la Biblioteca de Catalunya de la col·lecció d'*Imitatio Christi*.

Instruments de descripció: Inventari.¹⁰

Fons complementari: Fons de la Societat de Bibliòfils.

Bibliografia: *Catálogo de la colección bibliográfica de la Imitatio Christi (Kempis) reunida por don Ignacio de Janer y Milá de la Roca y donada por sus hijos don Enrique y doña Amparo Janer a la Biblioteca* (Barcelona: Diputación Provincial: Biblioteca Central, 1968).

2.4.4 Ramon Miquel i Planas

Dates de producció: 1899-1950.

Volum: 1,2 metres lineals, 10 capsos, ca. 3.560 documents.

Biografia: L'erudit i bibliòfil Ramon Miquel i Planas nasqué a Barcelona el 1874, on traspassà el 1950. Relacionat amb el negoci de la impremta per banda del seu pare —que posseïa un negoci de fabricació de llibretes, que ell continuà i desenvolupà— participà en la pràctica totalitat de projectes al voltant de la promoció del llibre iniciades a principis de segle: fou membre de la Cambra del Llibre, de la Societat de Bibliòfils —i de les diferents associacions de bibliòfils que la succeïren a Barcelona—, presidí l'Institut Català de les Arts del Llibre. Fou autor de nombrosos estudis sobre la bibliofília i donà a la llum un gran nombre d'edicions de bibliòfil de textos catalans d'una qualitat exemplar.

Abast i contingut: La documentació està constituïda, essencialment, per les cartes rebudes per Miquel i Planas en el decurs de les seves activitats.

Sistema d'organització: La correspondència està ordenada per corresponsals i, dins de cada corresponçal, cronològicament.

Procedència: La correspondència ingressà a la Biblioteca Bergnes de las Casas; a la col·lecció Borràs hi ha un conjunt de poemes que li van ser dedicats.

Instruments de descripció: Inventari a cura de Rosa Segura i Pané.

Fons complementari: Fons de la Societat de Bibliòfils.

Bibliografia: J. Rodergas Calmell, *Semblança i bibliografia de Ramon Miquel i Planas* (Barcelona, 1951). Pere Bohigas, «Ramon Miquel i Planas (1875-1950)», en *La bibliofília*, vol. IV (Valencia: Castalia, 1951). P. Vélez, «L'obra de Ramon Miquel i Planas: les seves col·leccions» en P. Vélez, *El llibre com a obra d'art a la Catalunya vuitcentista (1850-1910)* (Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1989), p. 91-129. F. Feliu i Torrent, «Contri-

10. <http://www.gencat.net/bc/4_catale/inventaris/smanuscris/janer/janer.pdf>.

bució a l'estudi d'Alfons Par: epistolari amb Ramon Miquel i Planas», en *Miscel·lània Germà Colon*, vol. 7 (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997), p. 159-184.

2.4.5 Ernest Moliné i Brasés

Dates de producció: 1886-1934.

Volum: 2 capsos i 5 volums (ms. 3330, 4661-4665).

Biografia: L'historiador i advocat Ernest Moliné nasqué a Barcelona el 1868, on morí el 1940. A banda de les seves activitats com a consultor de l'empresa Asland, i de la seva implicació en la vida política catalana —formà part de l'Assemblea de Manresa com a representant de la Unió Catalanista—, Moliné destacà, sobretot, com a col·leccionista i editor de bibliòfil de textos catalans antics. Membre de la Societat catalana de bibliòfils, dirigí —juntament amb Ignasi de Janer i L. Faraudo de Saint Germain— la col·lecció Recull de textos catalans antics. Es autor, igualment, de nombrosos textos de crítica literària contemporània i d'obres sobre la història de Catalunya i del catalanisme.

Abast i contingut: El fons inclou documentació relativa a la tasca de Moliné com a erudit i bibliòfil —transcripcions de documents, notes bibliogràfiques, retalls de premsa i documentació diversa recollits per Moliné, i correspondència rebuda en el decurs de les seves activitats.

Sistema d'organització: La documentació està organitzada en diferents apartats segons un criteri tipològic.

Procedència: Compra de la Biblioteca de Catalunya a la Llibreria Studio, de Barcelona. A la col·lecció d'autògrafs de Ramon Borràs, hi ha algunes cartes que li estan adreçades.

Instruments de descripció: Inventari de la correspondència.

Fons complementari: Fons de la Societat de Bibliòfils.

2.4.6 Frederic Travé

Dates de producció: 1896-1982.

Volum: 17 capsos.

Biografia: Frederic Travé i Alfonso (Barcelona, †1982) —president de la IBM a Catalunya— aplegà, al llarg de la seva vida, una àmplia col·lecció d'obres relacionades amb la mitologia que —juntament amb un conjunt d'escultures i obres d'art de tema mitològic— instal·là en la seva masia de Vilanova de Cubelles.

Abast i contingut: Documentació comptable relativa a l'adquisició de la col·lecció, catàleg en fitxes, llistats i notes bibliogràfiques.

Sistema d'organització: La documentació està organitzada en diferents apartats segons un criteri tipològic.

Procedència: Compra de la Biblioteca de Catalunya de la col·lecció mitològica Travé. La col·lecció fou repartida per tipologies entre les diferents Seccions de la Biblioteca.

Instruments de descripció: Inventari sumari.

Bibliografia: *La biblioteca de mitologia clàssica Frederic Travé: catàleg de la col·lecció bibliogràfica* (Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 2001).

2.5 Altra documentació

2.5.1 Dossiers biobibliogràfics (*Bergnes de las Casas*)

Dates de producció: 1859-1988.

Volum: 10 capsos.

Abast i contingut: Al llarg de la seva existència, la Biblioteca Bergnes de las Casas va anar elaborant un seguit de dossiers en què recollia informacions de diferents tipus sobre personatges (autors, il·lustradors, editors, impressors, etc.) i institucions importants per a la història del llibre. Els dossiers inclouen retalls de premsa, catàlegs i programes d'exposicions, i, en general, tot aquell material menor recollit en relació amb el personatge o institució; ordenats alfabèticament, ocupen un total de 182 capsos. D'aquests dossiers, es van separar els documents manuscrits —majoritàriament, correspondència i documentació comptable—, que —reunits en 10 capsos— van passar a ser gestionats per la Secció de Manuscrits.

Sistema d'organització: Els dossiers estan ordenats alfabèticament; dins de cada dossier, els documents es troben ordenats cronològicament.

Procedència: Documentació recollida per la Biblioteca Bergnes de las Casas, de diverses fonts.

Instruments de descripció: Inventari.

2.5.2 *Manuscrits i fullets sobre el llibre i història del llibre (Bergnes de las Casas)*

Dates de producció: 1408-1978 (majoritàriament s. XIX-XX).

Volum: 7 capsos i 28 volums, ca. 325 documents.

Abast i contingut: Recull de documents solts que tenen relació amb els llibres: correspondència de diversos editors, impressors, llibreters i col·leccionistes, inventaris, llicències d'impressió, censures, documents entre llibreters.

Sistema d'organització: Ordenació temàtica i cronològica.

Procedència: Documentació ingressada a la Biblioteca Bergnes de las Casas per diverses vies i procediments; un nombre molt important de documents ingressaren arran de la compra del fons existent a la llibreria Porter en el moment del seu tancament.

Instruments de descripció: Inventari.

2.5.3 *Materials de treball per a l'elaboració d'obres sobre el llibre*

Datació: [2n quart-3r quart s. XX].

Volum: 17 capsos.

Abast i contingut: Material recollit per diversos personatges per elaborar obres relacionades amb la història del llibre. Es divideix en tres blocs: material divers recollit per Francesc Millà i Gàcio per redactar una història de la impremta; retalls de premsa literària recollits per Antoni Palau i Dulcet per confeccionar una història del llibre, i documentació recollida per Adolf Alegret —professor d'Història i Estètica a l'Institut Català de les Arts del Llibre—, per a la redacció de l'obra *Las artes del libro: su origen, introducción y desarrollo en España*.

Procedència: Compres fetes a Francesc Millà i Gàcio i a la cunyada d'Antoni Palau i Dulcet.

Sistema d'organització: Cada bloc rep una ordenació pròpia, segons l'estructura de l'obra que es preparava.

Instruments de descripció: Inventari sumari.

2.5.4 *Inventaris de biblioteques medievals i modernes i altra documentació notarial*

Dates de producció: [s. XIV-XIX].

Volum: ca. 250 documents.

Contingut: Inventaris, catàlegs, documentació de la Inquisició i notarial relacionada, essencialment, amb biblioteques privades.

Procedència: Els documents han ingressat a la Biblioteca de Catalunya per diverses vies i procediments.

Sistema d'organització: Cada document té una ordenació pròpia.

Instruments de descripció: Notícies incloses dins de l'inventari de manuscrits i dins de la base de dades, a partir de les entrades del llibre de registre d'arxiu.¹¹

3 ALTRES FONDS

Possiblement, molts dels fons que podrien ser interessants per a la història del llibre a Catalunya es troben en mans privades. Altrament, l'Arxiu Nacional de Catalunya conserva un cert nombre de fons d'editorials i llibreries, a part dels que ja hem mencionat com a complementaris d'alguns dels fons conservats. Una descripció detallada es pot trobar a la seva pàgina web;¹² ens limitarem a continuació a fer-ne un breu llistat.

1. EDITORIAL TEIDE (1942-)

Dates de producció: 1943-1985.

Volum: 13,6 metres lineals, 128 caps i volums.

Instrument de descripció: Arxiu Nacional de Catalunya, *El fons editorial Teide de l'Arxiu Nacional de Catalunya*, a cura de B. Mena ([Sant Cugat del Vallès]: Arxiu Nacional de Catalunya, Àrea de Fons Històrics, 1995) (Fons Arxiu Nacional de Catalunya; 164).

2. EDITORIAL NOVA TERRA I ORIFLAMA (1957-1977)

Dates de producció: 1953-1980 (predomina 1970-1978).

Volum: 6 metres lineals, 60 unitats d'instal·lació.

Instrument de descripció: Arxiu Nacional de Catalunya, *El fons editorial Nova Terra de l'Arxiu Nacional de Catalunya (1950-1979)* ([Sant Cugat del Vallès]: Arxiu Nacional de Catalunya, Àrea de Fons Històrics, 1995) (Fons Arxiu Nacional de Catalunya; 49).

3. SALVAT SA (1897-1988)

Dates de producció: 1898-1975 (predomina 1898-1960).

11. Anna Gudayol està preparant un inventari dels inventaris i catàlegs de biblioteques d'època medieval i moderna existents a la BC.

12. <<http://cultura.gencat.net/anc/>>.

Volum: 10,3 metres lineals, 103 capsos.

Instrument de descripció: Arxiu Nacional de Catalunya, *El fons Salvat S.A. de l'Arxiu Nacional de Catalunya*, a cura de L. Cermeno i Martorell ([Sant Cugat del Vallès]: Arxiu Nacional de Catalunya, Àrea de Fons Històrics, 1995) (Fons Arxiu Nacional de Catalunya; 127).

4. *SOLIDARIDAD NACIONAL I LA PRENSA DEL MOVIMIENTO* (1939-1977)

Dates de producció: 1939-1982 (predomina 1960-1979).

Volum: 13,1 metres lineals, 385 capsos (inclou aproximadament 250.000 positius b/n, 1 cartell + hemeroteca).

Instrument de descripció: Inventari.

4 BIBLIOGRAFIA

ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA. *El fons editorial Teide de l'Arxiu Nacional de Catalunya*. A cura de B. Mena. [Sant Cugat del Vallès]: Arxiu Nacional de Catalunya, Àrea de Fons Històrics, 1995. (Fons Arxiu Nacional de Catalunya; 164).

—. *El fons editorial Nova Terra de l'Arxiu Nacional de Catalunya (1950-1979)*. [Sant Cugat del Vallès]: Arxiu Nacional de Catalunya, Àrea de Fons Històrics, 1995. (Fons Arxiu Nacional de Catalunya; 49)

—. *El fons Salvat S.A. de l'Arxiu Nacional de Catalunya*. A cura de L. Cermeno i Martorell. [Sant Cugat del Vallès]: Arxiu Nacional de Catalunya, Àrea de Fons Històrics, 1995. (Fons Arxiu Nacional de Catalunya; 127).

BAIGÉS I JARDÍ, I. «Els exàmens d'accés a la Confraria dels Llibreters de Barcelona (1533-1583)». *Estudis castellonencs*, 6 (1994-1995) [*Miscel·lània Trenchs*], p. 151-164.

La biblioteca de mitologia clàssica Frederic Travé: catàleg de la col·lecció bibliogràfica. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 2001.

BOHIGAS, P. «Ramon Miquel i Planas (1875-1950)». *Bibliofilia*, vol. IV. (1951).

CASANOVAS, M.M. *Rosa Vera* [microforma]: *una aportació a la història del gravat modern*. Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona, 1992. Tesi doctoral, 1990.

CASTELLANO, P. *Enciclopedia Espasa: historia de una aventura editorial*. Madrid: Espasa-Calpe, 2000.

Catálogo de la colección bibliográfica de la Imitatio Christi (Kempis) reunida por don Ignacio de Janer y Milá de la Roca y donada por sus hijos don Enrique y doña Amparo Janer a la Biblioteca. Barcelona: Diputació Provincial, Biblioteca Central, 1968.

- DURAN, C. *La Renaixensa: primera empresa editorial catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001. (Biblioteca Abat Oliba; 232).
- FELIU I TORRENT, F. «Contribució a l'estudi d'Alfons Par: epistolari amb Ramon Miquel i Planas». En: *Miscel·lània Germà Colon*, vol. 7. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997. p. 159-184.
- LATORRE, M.C. «Camba del Llibre de Catalunya». *Faristol*, 22 (1995), p. 29-30.
- MANENT, A. «Perfil d'un polifacètic home de cultura: Josep Porter i Rovira». *Revista de Catalunya*, 169 (gener 2002), p. 125-133.
- PALAU I DULCET, A. *Memorias de un librero catalán: 1867-1935*. Barcelona: Librería Catalonia, 1935.
- PLANAS ALBETS, R. «Un llibre d'arxiu de la confraria dels llibreters de Barcelona: 1635-1662». *Arxiu de textos catalans antics*, 21 (2002), p. 675-679.
- RODERGAS CALMELL, J. *Semblança i bibliografia de Ramon Miquel i Planas*. Barcelona, 1951.
- TORMO I FREIXES, E. *Les arts del llibre a Barcelona*. Barcelona: Gremi de Llibreters de Vell, 1981.
- TRENC BALLESTER, E. «Eudald Canivell i Masbernà». *Serra d'or*, 23 (262-263) (jul.-ag. 1981), p. 21-26.
- VÉLEZ, P. *El llibre com a obra d'art a la Catalunya vuitcentista (1850-1910)*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1989. «L'obra de Ramon Miquel i Planas: les seves col·leccions», p. 91-129.
- . *El llibre com a obra d'art a la Catalunya vuitcentista (1850-1910)*. Barcelona: BC, 1989. «La societat catalana de bibliòfils i les seves edicions», p. 131-143.